

Κόλπα και παρασκηνίο στους αγώνες της αρχαιότητας

Γ. Σταματόπουλος

*Παν γαρ το πολύ
τη φύσει πολέμιον*

Ιπποκράτης

Πόσοι άραγε από τους διάπυρους κήρυκες της ανάληψης της Ολυμπιάδας του 2004, που στην προσπάθειά τους να δικαιολογήσουν τα αδικαιολόγητα, προτάσσουν δε το ολυμπιακό ιδεώδες, γνωρίζουν την όντως πραγματικότητα των Ολυμπιακών Αγώνων από τη θέσπισή τους ακόμη;

Ότι η πραγματικότητα αυτή γέμει δολοπλοκιών, δωροδοκιών, χρηματισμών, βαρβαρότητας, σκοπιμότητας, «στημένων» αγώνων; Ότι η «ευγενής» εικόνα που έχουμε για τον ελληνικό κλασικό αθλητισμό είναι μία επινόηση των ποιητών; Ότι αυτοί οι ποιητές, κυρίως ο Πίνδαρος, εξυμνούσαν τους αθλητές όχι για να υμνήσουν το αθλητικό ιδεώδες, αλλά επειδή πληρώνονταν για να το κάνουν; Ότι οι ίδιοι οι αθλητές πλήρωναν τους ποιητές αλλά και τους καλλιτέχνες για να γράψουν ή να ζωγραφίσουν τους άθλους τους; Ότι οι διανοούμενοι της εποχής, ήδη από τον 6^ο π.Χ. αιώνα, στηλίτευαν το άσκοπον και μάταιον των αγώνων, ότι στιγμάτιζαν την άκρατη άσκηση του σώματος, προειδοποιώντας για τους κινδύνους που ενέδρευαν σ' αυτήν την άσκηση;

Αυτά τα ακράτως ασκημένα ασκημένα σώματα έχουν ήδη καταφθάσει στην Ελλάδα, προκειμένου σε λίγες μέρες να διεκδικήσουν την πρωτιά· τη δόξα και – κυρίως – το χρήμα. Κουβαλάνε μαζί τους απίστευτα ρεκόρ και βαθύπλουτους χορηγούς, ίνα προσφέρουν στο φιλοθέαμον κοινό τέρψιν μεν με στυφήν απόγευσιν δε.

Οι παγκόσμιοι αγώνες στίβου που θα διεξαχθούν στην πόλη μας είναι γεγονός· για τις τηλεοπτικές ανάγκες έχουν στηθεί ανίερα και αποτρόπαια προπύλαια, αλλά προέχουν οι ανάγκες της τηλεοπτικής καλύψεώς των· οι διαφημιστές και οι επιχειρήσεις. Α, ναι· κυρίως, θάπρεπε να γράψουμε, προτάσσεται η ευγενής άμιλλα.

Πώς «έστηναν» τις νίκες

Σαν τίποτε να μην έχει, αλλάξει, όλους αυτούς τους ταραγμένους αιώνες στην εμπορευματοποίηση των αγώνων, στο «στήσιμο» των νικών και των ηττών, και στη ματαιοδοξία των «πρωταθλητών». Ιδού τι διασώζει ο **Φιλόστρατος** (Περί γυμναστικής 45): *«Ένα παιδί νίκησε στην πάλη στα Ισθμια υποσχόμενο να πληρώσει τρεις χιλιάδες σ' έναν αντίπαλό του. Όταν πήγαν την επομένη στο γυμνάσιο, ο ηττημένος ζήτησε τα λεφτά του, ο νικητής όμως είπε ότι δεν χρωστάει τίποτε επειδή νίκησε παρά τη θέλησή του άλλου. Καθώς οι διαφορές τους δεν λύνονταν, αποφάσισαν να πάρουν όρκο και πήγαν γι' αυτό στο ιερό των Ισθμίων. Τότε, ο ηττημένος ορκίστηκε δημοσία ότι είχε πουλήσει τον αγώνα του Ποσειδώνα και ότι είχαν συμφωνήσει στο ποσό των τριών χιλιάδων. Και το είπε αυτό με δυνατή φωνή, χωρίς κανένα δισταγμό. Το ότι αυτό ειπώθηκε μπροστά σε μάρτυρες, το κάνει πιο αληθινό αλλά και ακόμη πιο ανίερο και επονείδιστο. Πήρε αυτόν τον όρκο στα Ισθμια, μπροστά στα μάτια της Ελλάδας. Μπορεί κανείς τότε να σκεφθεί τι έχει να γίνει στους αγώνες στην Ιωνία ή στην Ασία».*

Πώς λοιπόν φύεται η διαφθορά; Πώς συλείται η ευγενής άμιλλα και το ανταγωνιστικόν ιδεώδες; Να μια μελαγχολική απάντηση-διαπίστωση ακμαία έως σήμερα και εσαεί:

«Είναι αίτιοι και αξιόμεμπτοι και οι γυμναστές γι' αυτή τη διαφθορά... Δεν τους ενδιαφέρει καθόλου η δόξα των αθλητών, αλλά γίνονται σύμβουλοι της αγοράς ή της πώλησης των νικών. Φροντίζουν συνεχώς για το δικό τους κέρδος, είτε κάνοντας δάνεια σ' εκείνους που αγοράζαν μία νίκη, είτε κόβοντας την εκγύμναση εκείνων που πωλούν. Αποκαλώ αυτούς τους γυμναστές κάπηλους...».

Ποιος αλήθεια από τους κυρίους της επιτροπής διεκδίκησης της Ολυμπιάδας του 2004, αλλά και από τους διοργανωτές του Παγκοσμίου Κυπέλλου Στίβου, αντιλαμβάνεται ότι το «νους υγιής εν σώματι υγιεί» ουδεμίαν σχέση έχει με τον αθλητισμό αλλά με την απλή μόνο σωματική εξάσκηση; Και ότι, τέλος πάντων το ως άνω απόφθεγμα, που πιπιλίζεται αιώνες τώρα από τις εξουσίες, είναι και αυτό ένα ύστερο κατασκευάσμα από το Ρωμαίο σατιρικό ποιητή Ιούλιο Ιουβενάλη (γύρω στα τέλη του πρώτου μ.Χ. αιώνα);

Βέβαιος ότι δεν γνωρίζουν τίποτε απ όλα αυτά, τους προτείνω το εξαιρετικό βιβλίο «Αρχαίος ελληνικός αθλητισμός» - ιδεώδες και πραγματικότητα», που κυκλοφόρησε εσχάτως από τις εκδόσεις, τις θαυμάσιες εκδόσεις, «Εξάντας». Και παραχωρώ αμέσως τη διήγηση σ' έναν από τους μεγαλύτερους τραγικούς ποιητές, άμα και φιλόσοφο, της ανθρωπότητας.

Γράφει ο Ευριπίδης (Αυτόλυκος 284) στη σελίδα 411: «Από τα χίλια μύρια κακά που υπάρχουν στην Ελλάδα, δεν υπάρχει χειρότερο από τη φάρα των αθλητών. Είναι ανίκανοι να ζουν ή να μάθουν να ζουν ορθά... Καθώς δεν έχουν καλές συνήθειες, αντιμετωπίζουν με δυσκολία τα προβλήματα. Όταν είναι νέοι λάμπουν και αστράφτουν σαν αγάλματα της πόλης, όταν όμως τους πλακώσει το πικρό γήρας, μοιάζουν σαν τριμμένα και κουρελιάρικα παλιόρουχα. Γι' αυτό το πράγμα κατηγορώ τη συνήθεια των Ελλήνων, που μαζεύονται για να βλέπουν τους αθλητές κι έτσι τιμούν ανώφελες απολαύσεις, μόνο και μόνο για να εξασφαλίσουν ένα φαΐ (δαιτός χάριν!). Ποιος άνδρας υπερασπίστηκε ποτέ την πόλη των γονέων του, κερδίζοντας ένα στεφάνι επειδή πάλεψε καλά ή επειδή έτρεξε γρήγορα ή επειδή πέταξε ένα δίσκο μακριά ή επειδή έδωσε μια καλή γροθιά στο σαγόνι του αντιπάλου του; Μήπως οι άνθρωποι πολεμούν τους εχθρούς και τους διώχνουν από την πατρώα κρατώντας δίσκους στα χέρια ή δίνοντας γροθιές ανάμεσα από τις ασπίδες; Κανένας δεν είναι τόσο κουτός, ώστε να κάμει κάτι τέτοιο όταν βρίσκεται απέναντι στο σίδερο του εχθρού».

Ιδού, και η γνώμη ενός από τους «φυσικούς» φιλοσόφους, από τους κυρίους εκπροσώπους των προσωκρατικών (Ξενοφάνης, απόσπ. 2): «.. Το έθιμο, να θεωρείται η δύναμη ανώτερη απ τη σοφία, δεν είναι σωστό ούτε δίκαιο. Διότι η πόλη δεν γίνεται ούτε στο ελάχιστο πιο καλοκυβερνημένη αν έχει ανάμεσα στις τάξεις της έναν καλό πυγμάχο, έναν πενταθλητή ή έναν παλαιστή ή ένα γρήγορο δρομέα ... τέτοια πράγματα δεν γεμίζουν τις αποθήκες της». (Περί το 525 π.Χ.)

Αλλά καλύτερα θαρρώ είναι να πάρουμε τις σελίδες από την αρχή τους, από το σημείωμα για την έκδοση, όπου διαβάζουμε: «Το βιβλίο παρουσιάζει μια επιλογή χωρίων από αρχαίους συγγραφείς, παπύρων και επιγραφών, με θέματα σχετικά με τον αρχαίο ελληνικό αθλητισμό ως ιδεώδες και ως πραγματικότητα μέσα στην Ιστορία. Η επιλογή (που δεν είναι εξαντλητική ασφαλώς) οφείλεται στον Stephen K. Miller».

Στις 83 μαρτυρίες περιγράφονται: αγώνες και αγωνίσματα κατά την ομηρική εποχή, όλα τα αγωνίσματα που γίνονταν στους επίσημους αγώνες, πληροφορίες για τους πανελλήνιους και τους τοπικούς αγώνες, συμμετοχή των γυναικών στους αγώνες, ο ρόλος του γυμνασίου στην καθημερινή ζωή των αρχαίων Ελλήνων και πώς συνδεόταν ο αθλητισμός με την εκπαίδευση και τη φιλοπατρία, ρωμαϊκή περίοδος, υπέρ και κατά του επαγγελματισμού των αγώνων.

Υπάρχουν επίσης τρία ασύλληπτης ωραιότητας χωρία (53, 54, 55), που αφορούν τα παιγνίδια με τη μπάλα, τα οποία δεν περιλαμβάνονταν στα επίσημα αγωνίσματα· σύγκριση με αυτά και κατάδειξη της αξίας τους.

Τα αγωνίσματα

Στην *Ιλιάδα*, αλλά και την *Οδύσσεια*, ο Όμηρος καταγράφει τα εξής αγωνίσματα: αρματοδρομία, πυγμαχία, πάλη, αγώνες δρόμου, κονταρομαχία, δισκοβολία, τοξοβολία, ακόντιο, άλματα, πένταθλο. Στους αγώνες δεν υπάρχει άμιλλα μεταξύ των διαγωνιζομένων· ο καθείς προσπαθεί με ό,τι πλάγιο, ή ακόμη και δόλιο μέσο, να επικρατήσει του αντιπάλου του· τα βραβεία δίδονται καταπώς θέλουν οι κριτές, αν και στο τέλος φαίνεται να κυριαρχεί η αλήθεια και η σύνεση.

Το πιο φοβερό και τρομερό αγώνισμα ήταν το παγκράτιον, ένας συνδυασμός πυγμαχίας και πάλης, (Η πυγμαχία ήταν επινόηση των Λακεδαιμόνιων, με τον καιρό όμως την παράτησαν, μαζί και το παγκράτιον γιατί θεωρούσαν αισχρό να αγωνίζονται σ' αυτά, σελ, 97). Ο **Φιλόστρατος** έχει διασώσει μία συγκλονιστική ιστορία για το παγκράτιον. Είναι η ιστορία του Αρριχίωνος, που στέφθηκε νικητής παρότι στραγγαλίσθηκε, γιατί προηγουμένως κατάφερε να κάνει τον αντίπαλό του να ουρλιάξει από τον πόνο και να λιποθυμήσει, Ας διαβάσουμε όμως από τον Φιλόστρατο (σελ. 121) τι ήταν το παγκράτιον: *«Οι παγκρατιαστές, αγόρι μου, ασχολούνται με ένα επικίνδυνο είδος πάλης. Πρέπει να αντέχουν στα χτυπήματα κάτω από τα μάτια, που δεν είναι ασφαλή για τον παλαιστή, και μαθαίνουν λαβές με τις οποίες κάποιος που έχει πέσει, μπορεί ακόμη και να νικήσει, και πρέπει να 'ναι ικανοί σε διάφορους τρόπους στραγγαλισμού. Αυγίζουν αστραγάλους και στρεβλώνουν χέρια και δίνουν γροθιές και πηδούν πάνω στους αντιπάλους τους. Όλα αυτά επιτρέπονται, εκτός από τις δαγκωνιές και την εξόρυξη με τα δάχτυλα. Οι Λακεδαιμόνιοι μάλιστα επιτρέπουν ακόμη κι αυτό, αλλά οι ηλείοι αγώνες απαγορεύουν το δάγκωμα και την εξόρυξη, και επιτρέπουν το στραγγαλισμό».*

Ο Πανσανίας, περί το 170 μ.Χ. περιγράφει επίσης έναν ανατριχιαστικό αγώνα στο Παγκράτιο μεταξύ του Δαμόξενου και του Κρεύγα. Ο πρώτος κατάφερε ένα τόσο δυνατό χτύπημα στο δεύτερο, ώστε το χέρι του με τα γαμψά νύχια χώθηκε μες στο κορμί, άρπαξε τα σπλάχνα του και τα ξερίζωσε, τραβώντας τα έξω. Νικητής όμως ανεδείχθη ο ξεψυχήσας, γιατί ο Δαμόξενος είχε παραβεί τη συμφωνία τους περί ενός μόνο χτυπήματος.

Ο Θουκυδίδης αναφέρει, περί το 420 π.Χ. ότι οι Λακεδαιμόνιοι ήσαν αυτοί που πρώτοι παρουσιάστηκαν στους αγώνες γυμνοί μπροστά σε όλους και αλείφτηκαν με λάδι, δίχως να φορούν τίποτε. Ήδη όμως από το 720 π.Χ. ο Ορσιππος νίκησε στο στάδιο, στα Ολύμπια, αφήνοντας σκόπιμα το περίζωμα να πέσει, καθώς ήξερε πως ευκολότερα τρέχει ένας άνθρωπος γυμνός από έναν που φοράει περίζωμα.

Το παιγνίδι με την μπάλα

Οι συγγραφείς συμφωνούν ότι αυτό το παιγνίδι είναι ανώτερο όλων των αγωνισμάτων, διότι συνδυάζει σωματική και πνευματική εξάσκηση. Στη σελίδα 285 ο Αθήναιος (Δειπνοσοφισταί Ι. 14F-15A) καταγράφει μια

περιγραφή αγώνα από τον Αντιφάνη: «Παίρνοντας την μπάλα χαιρόταν δίνοντάς την στον ένα, αποφεύγοντας συνάμα κάποιον άλλο. Ένα τρίτο τον έσπρωξε πέρα, έναν άλλο πάλι τον σήκωσε όρθιο. Κι άκουγες δυνατές φωνές, «έξω, μακριά, δίπλα απ' αυτόν, πάνω απ' αυτόν, κάτω, πάνω, δώσε πίσω"!

Το παιγνίδι ονομαζόταν φαινίνδα, είτε λόγω της προσποίησης και του ριζιματος της μπάλας από τους παίκτες, είτε από το όνομα του εφευρέτη του που, όπως λέει ο Ιόβας ο Μαυρούσιος, ήταν ο παιδοτρίβης Φαινέστιος».

Υπάρχει μία απολαυστική αναφορά του **Γαληνού** (Περί του διά μικράς σφαίρας γυμνασίου) στην ευεργετική επίδραση του παιγνιδιού με τη μπάλα και στην υπεροχή του έναντι όλων των άλλων ασκήσεων. Πριν όμως δούμε το απόσπασμα, ας διαβάσουμε ποια ακριβώς ήταν αυτά τα παιγνίδια, όπως τα μεταφέρει ο **Πολυδεύκης** (Ονομαστικόν Ι.Χ. 103-107): «Τα ονόματα των παιγνιδιών με μπάλα ήταν επίσκυρος, φαινίνδα, απόρραξις, ουρανία. Η επίσκυρος ονομαζόταν επίσης εφηβική και επίκοινος (για πολλούς). Παιζόταν από δύο αντίπαλες ομάδες με ίσο αριθμό παιχτών. Ανάμεσά τους τραβούσαν μια γραμμή με μία πέτρα, την οποία αποκαλούσαν σκύρο. Έβαζαν τη μπάλα πάνω σ' αυτήν τη γραμμή, και κάθε ομάδα τραβούσε άλλη μια γραμμή πίσω της. Η ομάδα που έπιανε πρώτη τη μπάλα, την πετούσε πάνω από την αντίπαλη, η οποία έπρεπε να πιάσει τη μπάλα ενώ αυτή κινούνταν ακόμη, και να τη ρίξει στο μέρος των άλλων. Αυτό συνεχιζόταν, ώσπου η μία ομάδα κατάφερνε να σπρώξει την άλλη πέρα από τη γραμμή που είχε πίσω της. Η φαινίνδα πήρε το όνομά της είτε από τον επινοητή της, τον Φαίνινδο, είτε από το ρήμα φενακίζω (εξαπατώ), διότι ο παίχτης προσποιείται ότι τη ρίχνει σε κάποιον, αλλά στην πραγματικότητα τη ρίχνει σ' έναν άλλο, κι έτσι εξαπατά εκείνον που την περίμενε. Αυτό μοιάζει με το παιχνίδι με τη μικρή μπάλα, που ονομάζεται αρπαστόν από το ρήμα αρπάζω (αρπάζω γρήγορα). Η φαινίνδα θα μπορούσε να ονομαστεί και παιχνίδι με τη μαλακή μπάλα. Στην απόρραξη έπρεπε να χτυπήσει κανείς τη μπάλα δυνατά στο χώμα και ύστερα να δεχτεί το πήδημα της μπάλας στο χέρι του και να ξαναχτυπήσει. Μετριόταν ο αριθμός των χτυπημάτων (ή των πηδημάτων). Η ουρανία παιζόταν από ένα παίχτη που έγερνε προς τα πίσω και έριχνε τη μπάλα στον ουρανό, ενώ οι υπόλοιποι προσπαθούσαν να αρπάξουν τη μπάλα πριν πέσει στο έδαφος. (...) Οπότε χτυπούσαν την μπάλα ξανά και ξανά σ' έναν τοίχο και μετρούσαν τον αριθμό των χτυπημάτων. Ο χαμένος αποκαλούνταν γάιδαρος και έκανε ό,τι τού 'λεγαν, ενώ ο νικητής ήταν ο βασιλιάς και πρόσταζε.

Και τώρα, τα υπέρ του παιγνιδιού με την μπάλα από τον Γαληνό, αποσπασματικά: «...Ακόμη και ο φτωχότερος μπορεί να παίζει μπάλα, γιατί αυτή δεν θέλει ούτε δίχτυα, ούτε όπλα, ούτε άλογα, ούτε κυνηγόσκυλα... Και τι είναι πιο βολικό από ένα παιγνίδι, στο οποίο μπορεί να πάρει μέρος ο καθένας ανεξάρτητα από την περιουσία του και τη δουλειά του; ...Το παιχνίδι με τη μπάλα δεν είναι μόνο καλή άσκηση για τα πόδια, αλλά πολύ

καλή και για τα χέρια... Θα καταλάβεις επίσης ότι το παιγνίδι με τη μπάλα γυμνάζει το μάτι, αν σκεφτείς ότι όποιος δεν μπορεί να υπολογίσει την τροχιά της, δεν μπορεί και να την πιάσει. Επίσης, ο παίκτης θα οξύνει και την κριτική του ικανότητα». Ιδού και η... εμπόλεμη προοπτική: «Δεν είναι δύσκολο να καταλάβεις ότι το παιγνίδι με την μπάλα σε ασκεί στις σπουδαιότερες κινήσεις τις οποίες εμπιστεύονται οι νόμοι της πόλης στους στρατηγούς της: να επιτίθεται την κατάλληλη στιγμή και να μην γίνεσαι αντιληπτός... να οικειοποιείσαι αυτά που ανήκουν στους εχθρούς, είτε πέφτοντας πάνω τους με ορμή, είτε απροσδόκητα και να κρατάς τα λάφυρα που έχεις πάρει».

Να λοιπόν πού βρίσκονται οι ρίζες του ποδοσφαίρου, του μπάσκετ, του ράγκμπι.

Μέτρον άριστον

Ο Πλάτων και ο Αριστοτέλης κάνουν σαφή διαχωρισμό ανάμεσα στην εξάσκηση του σώματος και τον πρωταθλητισμό, στεκόμενοι δυσμενώς απέναντι στον δεύτερο. Γράφει ο Αριστοτέλης (Πολιτικά 1337α-1339β): *«Οι Λακεδαιμόνιοι κάνουν τα παιδιά τους ζωώδη, με τις επίπονες ασκήσεις που τους βάζουν... Εκείνοι που αφήνουν τα παιδιά τους να ασχολούνται υπερβολικά μ' αυτές τις σκληρές ασκήσεις, ενώ τα αφήνουν χωρίς διδασκαλία σε άλλα αναγκαία πράγματα, κάνουν τα παιδιά τους βάνουσα».*

Είχε γράψει ο Ιπποκράτης προτείνοντας ένα πρόγραμμα υγείας: «Δουλειά, τροφή, ποτά, ύπνος, σεξ, όλα μετρημένα», Και ο Διόδωρος Σικελιώτης: «Είναι κακό να έχεις μεγάλη σωματική δύναμη και μικρό μυαλό». Αλλά και ο Γαληνός: «Την γαρ αμετρίαν πανταχού ψέγω».

Υπείροχον έμμεναι άλλων;

Η ανατριχιαστική αυτή φράση του Ομήρου κατευθύνει και ερμηνεύει τα ανθρώπινα, χιλιετίες τώρα. Το επιλέξαμε ως κατακλείδα, όχι για να συνοψίσουμε το πνεύμα του βιβλίου, αλλά γιατί με τις τρεις μόνον αυτές λέξεις μπορεί να οδηγηθεί κανείς σε ορθή κριτική, οβελίζοντας τις παρωπίδες της συναδέλφωσης και αντικρίζοντας το αρχέγονο αιτιατό στις σχέσεις των ανθρώπων. Κάθε σχέση δονείται από τη mania τη σώψυχη του καθενός, να επικρατήσει στον άλλο και ας ήταν ο τρόμος μπροστά στο άγνωστο που τους ανάγκασε να βρεθούν μαζί και να συνάψουν σχέσεις. Από τη στιγμή αυτή και μετά κάθε σκέψη, κάθε ενέργεια του ανθρώπου αποσκοπεί στο να διευρύνει την ισχύ του, να προβάλλει το εγώ του υπέρ πάντες τους ανθρώπους.

Τούτη τη mania τη θέσπισε μάλιστα το 770 π.Χ. με την κήρυξη των Ολυμπιακών Αγώνων, δημιουργώντας την πρώτη εθνική συνείδηση στους

Ελληνες. Εκτοτε, ουδέν μετεβλήθη· πασπαλίζεται απλώς η εκχειρία των αγώνων με δήθεν ειρηνικές αξίες και δήθεν κατάργηση των διαφορών και των συνόρων και ταυτοχρόνως θεμελιώνεται και λειτουργεί θαυμάσια ένας στιβαρός εθνικισμός, ο οποίος δεν γίνεται αντιληπτός από τους στιβαρούς... διεθνιστές.

Βεβαίως δεν είναι όλα μαύρα για τον αρχαίο και το σύγχρονο αθλητισμό· πολλές συγκινήσεις προσφέρει και εκατομμύρια θεατών τέρπει και αγαλλιάζει. Αγαλλιάζει; Είναι μια άλλη ερώτηση, μια άλλη επώδυνη προσπάθεια να ανευρεθεί μία απάντηση. Είναι γεγονός, ότι η Ελλάδα θα υπάρχει πάντα σε τούτον τον πλανήτη, ακόμη και αν ξεπουληθεί ολόκληρη σε αλλότρια συμφέροντα. Θα υπάρχει και θα ανακαλύπτεται στους αιώνες για τα ιδεώδη που προσέφερε στην ανθρωπότητα, για τη δημοκρατία που θεμελίωσε, για το Λόγο που επικράτησε του θυμού ερειδόμενος όμως στην όρφνωση τούτου του άγνωστου θυμού, στη ζύμωση μαζί του. Ένα από τα ιδεώδη του Ελληνισμού είναι και ο αθλητισμός και το ενωτικό πνεύμα των Ολυμπιακών Αγώνων. Ας το δεχτούμε, ενθυμούμενοι όμως ότι ουδέποτε εξέλιπεν η μήτις ή ο δόλος από το νου των ανθρώπων, ακόμη και στις πιο ειρηνικές στιγμές του. Πιθανώς τότε να βλέπαμε με άλλο, νηφάλιο και καθαρό μάτι τη «μυσταγωγία» των λογής παγκοσμίων αγώνων. Ίσως, προσέτι, να αντιλαμβανόμαστε ότι δεν μπορούμε πλέον να δικαιολογούμε τη χρήση αναβολικών και ότι η περιβόητη υπεροχή έναντι των άλλων (η πρωτιά) είναι κατάλοιπο των πρώτων χαμηλών ενστίκτων του πολεμοχαρούς ανθρώπου· του είδους που κάνει τα πάντα για να οδηγηθεί στον αφανισμό του.